

*Віталій БОРЕЦЬКИЙ
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

УДК 811. 161. 2 (075. 8)

Іменникові конкретно-абстрактні рекомбінації в електронній версії газети “День”

У статті йдеться про експресивні взаємопереходи між конкретними та абстрактними значеннями іменників у журналістському тексті. Предмет досліджено у плані порівняльного функціонування рекомбінацій семантико-граматичної категорії “конкретні – абстрактні іменники” в лексикографічних джерелах та журналістському дискурсі електронної версії газети “День”.

Ключові слова: взаємопереходи, журналістський дискурс, конкретні й абстрактні іменники, метафора, метонімія.

При створенні тексту журналісти найбільше звертають увагу на два аспекти – фактаж і лексику. Остання може бути окремим об’єктом у вивченні журналістського тексту. Оскільки журналіст, послуговуючись виражальними засобами мови, намагається позбутися нейтральності, то на особливу увагу заслуговують лексичні феномени, які “вводять нові знання і модифікують вже наявні” [1. с. 12]. У зв’язку з цим актуальними виявляються дослідження найуживанішого в журналістському тексті граматичного класу – іменників, зокрема їхніх виражальних можливостей при зміні семантико-граматичного статусу.

На теренах української гуманітарної науки структурним вивченням окремих граматичних компонентів журналістського тексту займалися С. Лазаренко (засоби зв’язності газетного тексту), І. Сербенська, Ю. Латковська, М. Гінзбург, З. Куньч (дієслівні форми в журналістському тексті). Натомість вивчення транспозиційних іменникових форм у газетному тексті як засобів експресивної оптимізації залишається актуальним для мово- та журналістикознавства.

Мета статті – описати іменникові конкретно-абстрактні рекомбінації в журналістських текстах електронної версії газети “День” у порівнянні з аналогічними явищами в лексикографічному узусі.

Об’єктом дослідження є мова часопису “День” та словникові дефініції іменників, предметом – порівняльне функціонування конкретно-абстрактних рекомбінацій у мові газети “День” й лексикографічних джерел.

Основними семантичними та психічними пресупозиціями творення перехідних значень семантико-граматичної категорії (далі – СГК) “конкретні – абстрактні іменники” є реальність / ірреальність денотата, висока експресивна ємність конкретних імен при називанні ними абстрактних реалій, а також прагнення мовця до реалізації експресивних та компресійних потенцій мови.

Розглянемо насамперед перехідні метафорично-метонімічні відношення узуального, лексикографічного характеру в іменниках, вторинне значення яких не пов’язане з семантикою афіксів (омонімія, синкретизм тощо), і порівняємо їх із синтагматично зумовленими в дискурсі часопису “День”. За В. Вовк, метафора є різновидом вторинної лексичної номінації, що виникає на основі зіставлення двох предметів за спільною ознакою. “На практиці такий процес забезпечується єдністю психічно-асоціативних процесів у свідомості людини” [3, с. 15]. За такого визначення доцільно з’ясувати загальні ознаки твірних слів-асоціантів, групуючи їх за тематичним принципом.

Серед досліджуваних лексем, які виявили семантичну трансформацію $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ з узуально закріпленим транспозиційним значенням, за власне метафоричними перенесеннями утворена 371 семантема (16,1 % від усієї кількості досліджуваних одиниць на матеріалі “Словника української мови” в 11-ти томах). Дотримуючись імміграційного підходу, розглядатимемо транспозиційні переходи до семантико-граматичної підкатегорії “абстрактні”.

Семантико-граматичного значення “абстрактні” внаслідок метафоризації набувають передовсім предметні й недискретні іменники. Механізм таких перенесень функціональний. Виняток становлять близько десятка одиниць ($\approx 2\%$) семантичної групи “спортивно-акробатичні трюки” (*бочка, змійка, навіс, свічка, шпагат, штопор* тощо), вторинна номінація в яких здійснюється за візуально-асоціативною схожістю предмета й траєкторії руху, предмета й положення агенса дії. Транспозиційна схема $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ представлена такими трансформаційно-тематичними групами (враховуються вихідне й транспозиційне значення):

1. Просторові константи \rightarrow їх абстрактні асоціанти + конотація а) книжності: *авансцена, атмосфера, баласт, вісь, віха, джерело, дзеркало, згусток, надбудова, нашарування, оболонка, орбіта, основа, панорама, паралель, перепона, перспектива, площина, профіль, простір, розгалуження, розкладка, слід, смуга, стіна, стовп, сторона, точка, уламок, уривок, фон, форма, центр, шлях тощо*; б) пейоративності: *дно, надрив, огріх, прірва, провал, розкол, розлом, тупик, яма*.

2. Недискретні субстанції \rightarrow їх абстрактні асоціанти + конотація пейоративності: *багно, бруд, жовч, каламуть, наліт, намул, осад, плутанина, тернина, хащі, чернь, шарпанина*. [Пейоративна конотація виникає на основі спільних родових сем “непрозора рідина”, “неоднорідна субстанція”] тощо.

3. Предмети з яскравою диференційною ознакою \rightarrow їх абстрактні асоціанти + конотація \wedge *клеймо, пляма, тавро, фібра, шпилька, шпичка, штамп, ядро, ярлик*.

Натомість у мові газети “День” серед номінацій, які транспонуються, набули пейоративної конотації, більшість становлять недискретні поняття. Саме недискретність супроводжується ДДС (додатковими денотативними семами) “невпорядкованість”, “невизначеність”, які трансформуються відповідно в конотативні “безлад”, “хаос”: *Я під-*

воджу голову і бачу, що міліціонери мають намір попоїсти цукерок. Перехопивши мій погляд, один із них усміхнувся і простяг мені долоню з цукеркою. Від цукерки я, звичайно, відмовилася. Але осад, як кажуть, залишився. І осад приємний ("День". 23. 08. 2005). Спорадично зустрічаються одиниці, метафорично транспоновані за схемою $\text{Sub}_{\text{indiscr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}}$, які не містять ні компонента образності, ні оцінки (*балон, броня, дріб, ефір, матеріал* тощо): *Як пише The Guardian, рішення передати документи було прийнято після того, як британська влада вимагала від газети видалити матеріали* ("День". 24. 08. 2013).

Транспоновані іменники за схемою $\text{Sub} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}}$ меліоративно майже не конотують (зафіксовано 8 семантем (0,34%). Це іменники на зразок: *дар, елегія, золото, феєрія, фібра* (назви абстрактних реалій з меліоративною оцінкою), *краплинка, росинка, сльозинка* (неозначені міри малої кількості, що перейшли із СГК "одиничні"); *Гончарська феєрія у Опішні* ("День". 5.07. 2007).

Також у журналістському тексті, особливо у газетних заголовках, подибуємо іронічну демеліоративізацію з написанням у лапках або без: *Громадянство: право чи дар влади?* (День 31.05.2011); *Несвоєчасна елегія* (День 5.10.2011).

Якщо у досліджуваному словнику метафоричні перенесення, порівняно з метонімічними, фіксуються більш послідовно (це пояснюється їхнім стилістичним забарвленням, про що свідчить у "Словнику української мови" в 11-ти томах" система спеціальних позначень: *зруб., перен., рідко, розм.*), то в газеті "День" зустрічаємо перевагу метонімічно зумовлених, пов'язаних із конденсацією й динамізацією висловлювань: *Господаря поля визначить жереб* ("День". 6.03.12). Порівняємо більш розгорнуте *кидання жереба*. В рамках даної схеми в газеті "День" зустрічаються такі семантичні схеми метонімічного перенесення:

1. Місце дії → дія: *вигуд, водопій, доступ, купіль, попас, притулок, пробіл, ринок, сейм, стик, суд, сцена, торжище, туалет, управа, фронт: Розгорнувся новий фронт газової війни* ("День" 14.04.2009). Ця схема малопродуктивна в газетному тексті й використовується переважно в заголовках за принципом кліше (*розігралася сцена, відбувся суд*).

2. Носій ознаки → ознака: *гниль, козир, контакт, настій, національність, новосілля, патент, пейзаж, підпілля, плісень, пліснява, псина, тухлятина, пурпур, скань, сонце, стаціонар, тератологія, тетрархія, фасад, філігрань, фітофтора, фреска, хмарність, ціль, цвіт, цифра, чад, читиво*. Завдяки високій експресивності (за ознакою) широко використовується з викривальним (інвектива), іронічним ефектом: *А нинішні ціни будуть в магазинах для бідних, і не виключено, що там будуть реалізовувати откровенну гниль, котору положено не продавати, а утилізувати* ("День". 10.06.2007). Такі рекомбінації часто вживаються клішовано: *"буржуазна" гниль, класова гниль, психічна гниль: Ведь четкая привязанность эстетики к этике всегда чревата опасностью борьбы с "дегенеративным искусством", "буржуазной гнилью" или другими, не менее мудрыми действиями художественных советов Святых Инквизиций* ("День". 11.11.2011). Рідше уживаються без конотації – *національність, хмарність, патент* тощо: *Непотрібні громадяни підозрілих національностей...* ("День". 26.06.2012).

3. Результат дії → дія: *виграш, жниво, зарис, заробіток, засада, затор, зруб, надріз, намітка, наплив, нахил, позолота, прядиво, пряжа*. Привносять до журналістського тексту елементи розмовної або жаргонної лексики: *Вони вимагають підвищити їм зарплату на 150 євро й нарікають на наплив відвідувачів, повідомляє gazeta.ru, посилаючись на The Times* ("День". 16.02.2007.); *Переважна частина жіноцтва була на заробітках за кордоном* ("День". 20.06.2003).

4. Суміжний предмет → посада: *крісло, портфель, престол, трон*. Характеризу-

ються надуживанням через конденсовану стереотипну експресію: *Франсуа Байру планує включитися в гонку за крісло Президента Франції, повідомляє Reuters* (“День”. 11.07.2012).

Порівняно з лексикографічною фіксацією, публіцистичний контекст розширює транспозиційні відношення, які узуально не закріплюються за лексемами, зокрема вирізняються транспозиційно релевантні метонімічні перенесення схеми $Sub_{concr} \rightarrow Sub_{abstr}$ синтагматичного характеру за семантичними моделями, подібними до вищенаведених:

1. Носій ознаки → ознака: *“Шукайте цензора в собі”, – радить Ліна Костенко. Давайте пошукаємо!* (“День”. 21.04.2000).

2. Місце дії → дія: Наприклад, *“зелена” вулиця, виховує вулиця, вийти на вулиці: У нього справжній талант, він дуже тонко відчуває красу і вміє її передати. Якби тільки не ця вулиця...* – так про свого племінника почала розповідь Валентина Федорівна (“День”. 29. 09. 2005).

3. Інструмент дії → дія: *Відкритий лист з приводу цинічної оцінки з екрану телебачення (у програмі Євгена Кисельова “Велика політика”) постанови КМ (№1033) щодо зобов’язання педагогічних працівників загальноосвітніх та комунальних навчальних закладів у робочий час постійно застосовувати українську мову* (“День”. 17. 10. 2009). Зазначені перенесення – кількісно відкрита група, що не підлягає статистичному аналізу.

У плані синтагматичного поповнення підкатегорії “абстрактні” недискретними іменами в рамках журналістського дискурсу газети “День” чітко виділяються два механізми перенесення значення:

1. **Метафора:** *Серед них є один дуже дошкульний, безкомпромісний поет, який стільки жовчі викидає на вірші! І я такий щасливий, що він ту жовч викине до того, як книжку здам у друк!* (“День”. 4. 08. 2004) Семантично такі транспозиції нічим не обмежені (якісно відкрита група) й залежать від творчих зусиль автора.

2. **Метонімія:** *Звісно, це аргумент не з арсеналу критика. А все ж, а все ж... Я не раз міркував над тим, що викликає сльози* (“День”. 21. 01. 2001). У журналістському тексті такі номінації поширені й особливо характеристичні через перенесення семи “речовина”, “недискретна субстанція” у конотативну площину – “щось незрозуміле”, “негативне явище, яке потрібно розслідувати”: *Тому бруд у політиці – це те, що ми не приймаємо* (“День”, 24.09.2002).

Отже, такі одиниці позначають недискретні поняття, суміжні з абстрактними явищами, діями й використовуються з експресивною метою.

Перехід одиничних імен до абстрактних, окрім метафоричних мір невизначеної малої кількості, що семантично межують з неозначено-кількісними числівниками, на зразок *краплина тепла, зернина мудрості, перлина таланту* тощо, майже не зустрічається: *Якби сьогодні була хоч краплина такого розуміння в нинішньої еліти, я переконаний, ми мали б зовсім іншу ситуацію в країні...* (“День”. 29. 11. 2008).

Натомість у газеті спостерігаємо надуживання експресивно “багатими” *тьма, маса, безліч, огром: Економістів у нас не тьма, а тьма-тмуца* (“День”. 31.08.2012).

Іншу проблемну групу складають назви танців та народних ігор (*ведмедик, гайдук, дурень, козел, козак, козачок, крем’ях, пекар, фараон, циганочка* тощо). Суперечність кваліфікації наведених одиниць полягає у тому, що зазвичай вони інтерпретуються як власне метафори, тоді як детальний етимологічний та денотативний види аналізу доводять: більша частина лексем цієї групи етимологічно транспоновані за метонімічним механізмом. Твірною семантемою в такому випадку виступає метафорично номінований один із учасників гри (танцю), а не первинна семантема. Так, абстрактні семантими “гра дурень”, “танець козачок”, “гра пекар”, “танець циганочка” транспоновані

за такою схемою: **конкр.** → **конкр.**, **метафора** (учасник гри) → **абстр.**, **метонімія** (назва гри за учасником).

У мовленні газет функціонують окремі назви, що набули в журналістському переосмисленні алегоричного або символічного змісту й відповідно саркастичного ефекту: *гопак (танцювати) дурня, підкидного (грати)* тощо: *Традицію не в сенсі “широка страна моя родная...” або ж босяцького гопака євнухів, а нормальний андеграунд молодих колись Петлюри, Махна, Франка, Шевченка, ближче Стуса, Симоненка, Тютюнника та інших* (“День”. 01.12.1999).

Адекватний транспозиційний аналіз вимагає чіткої кваліфікації тематичних груп іменників засобами референційного аналізу на синхронному зрізі з метою диференціювання первинності того чи іншого семантико-граматичного значення. Так, назви наук вважаємо конкретними (дискретними) іменами. Це можна аргументувати тим, що на сучасному етапі науки мають чіткий предмет власного дискурсу, писемну фіксованість результату суспільної діяльності у певній галузі. Семантема “наука як вид певної діяльності зі здобуття знань” є вторинною. Отже, конкретні науки – це наукові теорії з відображення певного аспекту об’єктивного світу. Вихідна семантема має кваліфікацію “дискретні”.

У дискурсі видання “День” спостерігаємо тенденцію метонімічного перенесення назв наук на відповідні субстантивовані ознаки, які переважно є предметом вивчення цих наук. Найповніше функціонування подібних одиниць зустрічаємо в синтагматичі, яка демонструє широкий діапазон їхнього засвоєння від книжних стилів до розмовно-побутового мовлення; в художньому дискурсі: *На просторі від Ванкувера до Уральських гір поміняли військову арифметику. Таким є один із результатів Стамбульського саміту* (“День”. 23. 11. 1999). Зокрема й у новинному дискурсі: *Американський консул сподівається на скорочення черг за візами в новій будівлі посольства* (“День”. 17. 07. 2012); *У лютому 2012 року американські військові приступили до випробувань промислового прототипу рельсотрона розробки BAE Systems*.EP (“День”. 12. 07. 2012).

“Словник української мови” в 11-ти томах” фіксує узуальні транспозиційні атрибутивні значення близько 30 номінацій за семантичною настановою “назва науки – ознака, що є предметом вивчення цієї науки”: *аеродинаміка, аеростатика, акустика, анатомія, географія, геометрія, гігієна, граматики, динаміка, енергетика, естетика, етика, етіологія, клініка, навігація, орнаментика, орфографія, палеографія, патологія, психологія, риторика, радіоелектроніка, радіотехніка, риторика, топографія, хімія*. Узагальнене атрибутивне значення подібних транспозицій розкривається в мінімальних контекстах, які мають ідіоматично-професійний характер (*висока аеродинаміка, клініка хвороби, патологія органів, психологія школяра, топографія місцевості*). Діловий стиль аналітичних публікацій газети “День” розширює синтагми такого типу: *А ще – навіщо Україні альтернативна енергетика, якщо навіть в Енергостратегії до 2030 року пріоритет віддано вугіллю та сонячній енергії, хоча половину електроенергії генерують гнані АЕС?* (“День”, 06. 07. 2012).

Досліджуване джерело не фіксує таких випадків нових перенесень як *екологія довкілля, фізика твердого тіла, синтаксис усного мовлення, доброзичлива педагогіка*. Це свідчить про стилістичну зумовленість рекомбінацій, які мають свої обмеження у газетному, офіційно-діловому й науковому стилях.

Отже, метафорично-метонімічні рекомбінації у сфері СГК “конкретні – абстрактні іменники” – це поповнення абстрактних іменників за рахунок інших СГК-значень, об’єднаних підкатегорією “конкретні”. Якщо в лексикографічних джерелах домінують метафоричні перенесення, то в мові видання “День” – метонімічні й стереотипні метафо-

ричні. Їхня мета – конденсувати висловлювання, апелюючи до загальноживаних стереотипів й увиразнити предмет дискурсу прозорими метафорами. У “Словнику української мови” в 11-ти томах фіксовано усталені рекомбінації, а в газетному тексті вони доповнюються синтагматично зумовленими, контекстуальними, які розширюють референцію лексико-семантичних варіацій у рамках “стриманого” стилю інформаційно-аналітичного видання.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Баранов А. Н. Лінгвістична теорія аргументації (когнітивний підхід) / А. Н. Баранов. – М. : Прогрес, 1989. – 324 с.
2. Блакар Р. М. Мова як інструмент соціальної влади / Р. М. Блакар // Мова та моделювання соціальної взаємодії. – М., 1987. – С. 90–95.
3. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи: Природа вторичной номинации / В. Н. Вовк. – К. : Наукова думка, 1986. – 140 с.
4. Никитин М. В. О семантике метафоры / М. В. Никитин // Вопросы языкознания. – 1979. – № 1. – С. 98–102.
5. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
6. www.day.kiev.ua

Виталий Борецкий

Именные конкретно-абстрактные рекомбинации в электронной версии газеты “День”

В статье идет речь об экспрессивных взаимных переходах между конкретными и абстрактными значениями имен существительных в журналистском тексте. Предмет исследуется в плане сравнительного функционирования рекомбинаций семантико-грамматической категории “конкретные – абстрактные имена существительные” в лексикографических источниках и журналистском дискурсе электронной версии газеты “День”.

Ключевые слова: взаимные переходы, журналистский дискурс, конкретные и абстрактные имена существительные, метафора, метонимия.

Vitaliy Boretskiy

Nouns specific recombination in abstract electronic version of the newspaper “Den”.

The article deals with expressive mutual between concrete and abstract nouns in the values of journalistic text. The subject investigated in terms of functioning of comparative recombination semantic-grammatical category “concrete – abstract nouns” in lexicographical sources and journalistic discourse of the electronic version of the newspaper “Den”.

Keywords: mutual, journalistic discourse, concrete and abstract nouns, metaphor, metonymy.